

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Հոգվածում անդրադարձ է կատարվել ինքնիշխանության սահմանադրական ամրագրման ու կարգավորման հիմնախնդիրների հետազոտությանը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական նոր կարգավորումների տեսանկյունից:

Հեղինակն ընդհանրացնելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ (2015 թվականի փոփոխություններով) ամրագրված առանձին դրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքները, բացահայտել է ինքնիշխանության սահմանադրական կարգավորման ժամանակակից միտումներն ու հիմնախնդիրները, և համապատասխան հիմնավորումներով պայմանավորված՝ ներկայացրել է առաջարկություններ սահմանադրական բարեփոխումների շրջանակում:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. սահմանադրություն, պետության ինքնիշխանություն, ինքնիշխանության սահմանադրական կարգավորում, սահմանադրական գործընթաց:

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածով՝ Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես իրավական պետության հռչակումը յուրահատուկ որակ հաղորդեց իրավական պետության և պետության ինքնիշխանության հարաբերակցության հիմնախնդիրների լուծման տեսանկյունից: Չնայած այն հանգամանքին, որ ինքնիշխանությունը՝ որպես սահմանադրական կարգի սկզբունք, հռչակվել էր դեռևս Խորհրդային Հայաստանի օրենսդրությամբ, այնուամենայնիվ, 1995 թվականի ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ այն իր կիրառումը ստացավ իրավական նոր

իրողությունների և սահմանադրական ժամանակակից արժեքային համակարգում:

Հիշյալ հանգամանքը պայմանավորեց ինքնիշխանության վերաբերյալ գիտական հետազոտություններում նոր մեթոդաբանական մոտեցումների դրսևորմանը: Օքսֆորդի համալսարանի պրոֆեսորներ Մ.Ջանիսի և Ռ.Քեյի կարծիքով՝ միջազգային իրավունքի արդյունավետ համակարգի առաջացումը պայմանավորված է առավել զգայուն այնպիսի ոլորտների կարգավորման անհրաժեշտությամբ, որոնք նախկինում գտնվում էին բացառապես պետության ինքնիշխանության տիրույթում¹:

Իսկ պետության ինքնիշխանության և միջազգային իրավունքի հարաբերակցության ժամանակակից իրավաբանական կարծիք է արտահայտել ամերիկացի պետական գործիչ Հ.Քիսինգերը, ըստ որի՝ պետության ինքնիշխանության և պետությունների ներքին գործերին չմիջամտելու միջազգային իրավունքի ավանդական սկզբունքները արդի ժամանակաշրջանում վերածվել են համաշխարհային խաղաղության ու արդարության ստեղծման գլխավոր խոչընդոտների²:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական ժամանակակից գործընթացներում հատկանշականն այն է, որ և՛ 2005 թվականի, և՛ 2015 թվականի սահմանադրական գործընթացներով

1 Տե՛ս Janis M.W., Kay R.S., European Human Rights Law: Connecticut, Oxford University Press. 1990, էջ YII:

2 Տե՛ս Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Forward Diplomacy for the 21 Century. N.Y. 2001, էջ 234:

Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի Սահմանադրության Նախաբանում և 1-ին հոդվածով ինքնիշխանության վերաբերյալ սահմանադրական նորմերը փոփոխությունների չենթարկվեցին, այնուամենայնիվ, երկու տասնամյակների ընթացքում հայրենական սահմանադրական իրավունքի զարգացման առումով նոր բովանդակային իմաստ է հաղորդվել ինքնիշխանության կատեգորիայի սահմանադրա-իրավական ժամանակակից ընկալումներին հատկապես՝ համակարգային առումով ինքնիշխանության հետ փոխկապված սահմանադրական այլ հոդվածների շրջանակում:

Թերևս, դա պահանջարկված իրողություն է դառնում ոչ միայն ելնելով իրավունքի գերակայության սկզբունքի իրացման սահմանադրական կառուցակարգերի կատարելագործման ու իշխանությունների հավասարակշռության լիարժեք ապահովման արդյունավետությունը բարձրացնելու անհրաժեշտությամբ, այլև համաշխարհային գործընթացների խորացման պայմաններում Հայաստանի Հանրապետության կողմից միջազգային նոր պարտավորությունների ստանձնումով պայմանավորված հիմնարար խնդիրների լուծմամբ, ինչպես նաև ինտենսիվ ինտեգրացմանն ու պետությունների փոխգործակցությանը նպաստելու առումով:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության Նախաբանի, 1-ին և 2-րդ հոդվածների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ պետության ինքնիշխանության կրողը (սուբյեկտը) Հայաստանի Հանրապետությունն է, իսկ ժողովրդի՝ որպես իշխանության միակ կրող ու աղբյուր լինելը վկայում է ժողովրդական ինքնիշխանության՝ որպես հայ ժողովրդի ինքնակազմակերպման եղանակի առկայության մասին:

Միաժամանակ, Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանրային իշխանությունը սահմանա-

փակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունքի, ինչը ենթադրում է ինքնիշխանության բացարձակ սահմանափակության առկայություն, քանի որ իրավունքի գերակայության սկզբունքի իրացումը կարող է իրականացվել ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ վերպետական կամ միջազգային իրավական պաշտպանվածության ներքո:

Բացի այդ՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 205-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վերպետական միջազգային կազմակերպություններին Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականությանը վերաբերող հարցը լուծվում է հանրաքվեի միջոցով¹, իսկ 204-րդ հոդված 3-րդ կետի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերին վերաբերող օրենքների նախագծերը չեն կարող դրվել հանրաքվեի:

Հիշատակված այդ նորմերի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ վերպետական միջազգային կազմակերպություններին Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականությանը վերաբերող հարցերի լուծումը դուրս է գալիս պետական ինքնիշխանության իրացման շրջանակից և դիտարկվում որպես ժողովրդական ինքնիշխանության իրացման առարկա:

Այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է նույն հարցերի կապակցությամբ քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով

1 Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) «Եզրափակիչ և անցումային դրույթներ» գլխում այդպես էլ չեն սահմանվում այդ դրույթի իրացման կառուցակարգերը՝ մինչև 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ սահմանված ենթացակարգով Հայաստանի Հանրապետության կողմից վերպետական միջազգային կազմակերպություններին արդեն իսկ անդամակցած հարցերը:

ներկայացված օրենքների նախագծերի վերաբերյալ հարցերը հանրաքվեի միջոցով լուծել, ապա այդ հարցերն արդեն ժողովրդական ինքնիշխանության իրացման շրջանակից դուրս են գալիս և անցնում պետական ինքնիշխանության իրացման տիրույթ¹:

Չնայած այն հանգամանքին, որ պետական ինքնիշխանության և ժողովրդական ինքնիշխանության հարաբերակցության մեջ նման ոչ տրամաբանական կապի կամ ներքին հակասության վերաբերյալ այդ հիմնախնդրի առկայությունը և, տվյալ պարագայում, վերպետական միջազգային կազմակերպություններին Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությանը վերաբերող հարցի լուծման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը առաջադրում են այդ հարաբերություններից բխող խնդիրների փոխհամաձայնեցված լուծումներ, ինչը և՛ միջազգային, և՛ սահմանադրա-իրավական հարաբերություններում անհրաժեշտ է դիտարկել որպես պետությունների վերպետական գործակցության նոր ձև, որտեղ յուրաքանչյուր ինքնիշխան երկիր ինքնակամ մասնակցելով վերպետական կազմակերպություններին, իրենց

մասնակցության կամքի արտահայտման միջոցով ապահովում է իր իսկ ինքնիշխանության և ազգային շահերի պաշտպանության երաշխավորումը:

Դա, ինչպես արդեն նշվել է, համահունչ է նաև ՀՀ Սահմանադրության նախաբանով հռչակված ինքնիշխան պետության վերականգնման, հայրենիքի հզորացման ու բարգավաճման, սերունդների ազատության, ընդհանուր բարեկեցության, քաղաքացիական համերաշխության վերաբերյալ համամարդկային արժեքներին՝ ելնելով Հայաստանի Հանրապետության հավատարմության վերաբերյալ դրույթների բովանդակությունից, ինչով պայմանավորված՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը որևէ սահմանափակում չի նախատեսում միջազգային ու տարածաշրջանային համագործակցության ու այն ապահովող կառույցների իրավաչափ գործունակության ապահովման հարցերում:

Հայաստանի Հանրապետությունում ընթացող ժողովրդավարացման գործընթացները, այդ թվում, ՀՀ Սահմանադրության առանձին հոդվածներով նախատեսվող հանրային իշխանության համակարգային ամբողջականության մեջ իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սահմանադրական սկզբունքի առավել հետևողական իրացման նորամուծությունները, էական են ինքնիշխանության վերաբերյալ պատկերացումները զարգացնելու առումով:

Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության գինված ուժերն ապահովում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությունը, տարածքային ամբողջականությունը, սահմանների անձեռնմխելիությունը և անվտանգությունը:

Հիշատակված դրույթի տրամաբանությունից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությունը

1 Հայաստանի Հանրապետությունում 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներին նվիրված սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքներով «Հանրային քաղաքականության վերլուծության և երկխոսության Ապելլա ինստիտուտ» հասարակական կազմակերպությունը արձանագրել է առնվազն երեք տեսակետ՝ ա) սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի նախագծում ամրագրված է հիմնավորված եզրահանգում, ըստ որի՝ ինքնիշխանության սահմանափակմանը հանգեցնող միջազգային պայմանագրերը պետք է դրվեն հանրաքվեի, բ) հանրաքվեի ինստիտուտի այդչափ ընդլայնումն իշխանություններին քաղաքական և իրավական պատասխանատվությունից խուսափելու հնարավորություն կընձեռի կարևորագույն որոշումներ կայացնելիս և գ) գործող Սահմանադրության ինքնիշխանությունն ամրագրող հոդվածներն ինքնիշխանության որևէ սահմանափակում չեն ենթադրում և փոփոխման ենթակա չեն: Մանրամասն տես Սահմանադրական բարեփոխումներ. ինչ են կարծում փորձագետները // Հանրային քաղաքականության վերլուծության և երկխոսության Ապելլա ինստիտուտի գեկույցը, Երևան, 2014, էջ 17-18:

տարածվում է ամբողջ տարածքի վրա: Դա նշանակում է, որ պետական տարածքը հանդիսանում է պետական իշխանության գործողության տարածք, որտեղ պետական իշխանության տարածքային գերակայությունը արտահայտվում է նրանում, որ Հայաստանի Հանրապետության սահմաններում գոյություն չունի և չի կարող գոյություն ունենալ որևէ իշխանություն, բացառապես Հայաստանի Հանրապետության:

Մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությունից բխում է իր՝ Հայաստանի Հանրապետության գերակայությունը, որը տարածվում է նաև պետական տարածքի սահմաններից դուրս գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների նկատմամբ: Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս, միջազգային իրավունքի հիման վրա, գտնվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ներքո:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել Սահմանադրության 55-րդ հոդված 2-րդ մասի պահանջը, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա պետությանը՝ բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի:

Հիշատակված նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներն օժտված են Սահմանադրությամբ վերապահված բոլոր իրավունքներով, կրում են սահմանադրական պարտականություններ և օգտվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությունից՝ միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան:

Ակնհայտ է նաև այն, որ ՀՀ Սահմանադրության 1, 4, 13, 14, 19, 53, 54, 61, 81

և 116-րդ հոդվածների համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ ինքնիշխանությունը՝ որպես պետության անքակտելի հատկանիշ, բնութագրում է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգավիճակը: Այն ենթադրում է, որ պետական իշխանությունն ունի գերակայություն ու անկախություն երկրի ներսում և միջազգային հարաբերություններում և այն տարածվում է երկրի ամբողջ տարածքի վրա՝ բացառելով երկիշխանությունը, և իրականացնում օրենսդիր, գործադիր և դատական լիարժեք իշխանություն: Այսինքն՝ նշված հոդվածների բովանդակային իմաստը հաստատում է պետության բացարձակ ինքնիշխանության մասին:

Միաժամանակ, Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան, ինչն ենթադրում է, որ մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների մասով այլևս իրողություն է դարձել միջազգային իրավունքի պրիմատը (գերակայություն), հատկապես՝ միջազգային արդարադատության և կոնվենցիոն վերահսկիչ մարմինների որոշումների պարտադիրության պարագայում:

Ի տարբերություն հիշատակված նորմի բովանդակային նշանակության՝ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հայկական սփյուռքի հետ իրականացնում է համակողմանի կապերի զարգացմանը և հայապահպանմանն ուղղված քաղաքականություն, նպաստում է հայրենադարձությանը. դրույթի բովանդակությունից կարելի է բխեցնել ոչ այնքան

միջազգային իրավունքի գերակայության մասին, որքան պետության ինքնիշխանության արդեն բացարձակ անսահմանափակության կամ, այսպես կոչված, «ինքնիշխանության էքսպանսիայի (գավթողականության)» մասին, ինչը ևս անթույլատրելի է:

Ակնհայտ է, որ Սահմանադրության մեկնաբանվող հոդվածների համատեքստում պետության ինքնիշխանությունը միջազգային հարաբերություններում կարող է նաև ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների հետևյալ դեպքերում.

ա) երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կամավոր ստանձնում է միջազգային պարտավորություններ բոլոր պետությունների հետ բարիդրացիական, փոխշահավետ հարաբերություններ հաստատելու նպատակով (բխում Սահմանադրության 13-րդ հոդվածի բովանդակությունից),

բ) երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կամավոր մասնակցում է (վավերացնում, հաստատում, ստորագրում) երկկողմ կամ բազմակողմ միջազգային պայմանագրերին (բխում է Սահմանադրության 5, 19, 116, 132-րդ և այլ հոդվածների բովանդակությունից),

գ) երբ Հայաստանի Հանրապետությունը անդամակցում է միջազգային կազմակերպություններին՝ ստանձնելով որոշակի պարտավորություններ (բխում է Սահմանադրության 13, 205-րդ և այլ հոդվածների բովանդակությունից),

դ) երբ միջազգային կազմակերպությունների կողմից ընդունված որոշումները ենթակա են պարտադիր կատարման Հայաստանի Հանրապետության կողմից (բխում է Սահմանադրության 5, 13, 19, 81, 116-րդ և այլ հոդվածների բովանդակությունից),

ե) երբ Հայաստանի Հանրապետությունը ընդունում է միջազգային իրավունքի գերակայությունը ազգային օրենսդրության նկատմամբ (բխում է Սահմանադրության 13-րդ հոդվածի բո-

վանդակությունից):

Իհարկե, հիշատակված վերլուծությունների շրջանակում անհամատեղելի են պետության բացարձակ ինքնիշխանությունը կամ այդ ինքնիշխանության բացարձականացումը միջազգային իրավունքի գերակայության հետ:

Պետության ինքնիշխանության և դրա հետ փոխկապակցված Սահմանադրության այլ դրույթների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական ժամանակակից կարգավորումների շրջանակում անհրաժեշտ է վերաիմաստավորել պետության ինքնիշխանությունը, հատկապես՝ միջազգային իրավունքի նորմերի հետ հարաբերակցության տեսանկյունից:

Այդ հիմնավորմամբ պայմանավորված՝ սահմանադրական հետագա բարեփոխումների շրջանակում անհրաժեշտ է կատարել համարժեք փոփոխություններ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 19-րդ և 81-րդ հոդվածի 1-ին մասերում, ինչպես նաև հստակեցնել 204-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 205-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթները՝ բացառելով դրանց միջև առկա ներքին հակասությունները:

Ընդհանրացնելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ (2015 թվականի փոփոխություններով) ամրագրված առանձին դրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքները, կարելի է ներկայացնել հետևյալ եզրահանգումը.

1) բացահայտելով ինքնիշխանության սահմանադրական կարգավորման արդի միտումներն ու հիմնախնդիրները՝ ներկայացված են կոնկրետ առաջարկություններ, որոնք միտված են Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական ժամանակակից կարգավորումների շրջանակում ինքնիշխանության հասկացության սահմանադրա-իրավական ժամանակակից ընկալումներին նոր

բովանդակային իմաստ հաղորդելուն, ինչպես նաև պետության ինքնիշխանության և, հատկապես, միջազգային իրավունքի նորմերի հետ հարաբերակցության տեսանկյունից՝ դրանց հարմարեցման (ադապտացման) ու նոր իրողությունների վերաիմաստավորմանը՝ այն առումով, որ չի կարելի միջազգային իրավունքը մշտապես դիտարկել որպես պրիմատ (գերակա) կամ պետական ինքնիշխանությունը՝ բացարձակ անսահմանափակ,

2) հիշատակված հիմնավորումներով պայմանավորված, առաջարկվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) մեջ կատարել հետևյալ փոփոխությունները.

ա) Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 19-րդ հոդվածի և 81-րդ հոդվածի 1-ին մասերն ուժը կորցրած ճանաչել,

բ) Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 204-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 205-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթները հստակեցնելու ու դրանցում առկա ներքին հակասությունները բացառելու նպատակով անհրաժեշտ է՝ կա՛մ ուժը կորցրած ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 205-րդ հոդվածը, կա՛մ Սահմանադրությունը լրացնել նոր 221-րդ հոդվածով հետևյալ բովանդակությամբ. «Հոդված 221. Մինչև Սահմանադրության 205-րդ հոդվածի ուժի մեջ մտնելը վերապետական միջազգային կազմակերպություններին Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության միջազգային պայմանագրերի գործողությունը շարունակում են մնալ ուժի մեջ մինչև այդ պայմանագրերի գործողության ժամկետի ավարտը»:

ՓԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի հուլիսի 5-ի Սահմանադրությունը՝ 2015 թվականի փոփոխություններով, Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, Հատուկ թողարկում, հոդվ. 1118, 21 դեկտեմբերի 2015 թ.:
2. Սահմանադրական բարեփոխումներ. ինչ են կարծում փորձագետները // Հանրային քաղաքականության վերլուծության և երկխոսության Ապելլա ինստիտուտի զեկույցը, Երևան, 2014:
3. Janis M.W., Kay R.S., European Human Rights Law: Connecticut, Oxford University Press. 1990, էջ VII,
4. Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Forward Diplomacy for the 21 Century. N.Y. 2001, էջ 234:

ПРОБЛЕМА СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КОНСТИТУЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ

ԱՐԱՄ ԽԱՇԱՏՐՅԱՆ

Кандидат юридических наук

В статье затронуты проблемы исследования суверенитета конституционного закрепления и урегулирования в контексте конституционных реформ Республики Армения.

Обобщая результаты системного анализа закреплённых в Конституции Республики Армения, определены современные тенденции и проблемы суверенитета конституционного регулирования, представлены соответствующие предложения в рамках конституционных реформ.

THE PROBLEM OF SOVEREIGNTY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE
MODERN CONSTITUTIONAL PROCESS

ARAM KHACHATRYAN

Candidate of law

The article touches upon the study problem of the sovereignty of constitutional securing and settlement in the context of constitutional reforms, in the Republic of Armenia. Summarizing the results of the system analysis set forth in the Constitution of the Republic of Armenia, the author identified current trends and problems of constitutional regulation sovereignty, provided relevant proposals within the framework of constitutional reforms.